

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

INNOVATSIYALARNING TASNIFLANISHI

Aktamov Sherzod Ravshanbekovich

DSc, Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar universiteti, Biznes fakulteti dekani

Ozodova Feruzabonu Jumanazar qizi

Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar universiteti talabasi

Raximova Lobar Kamoliddin qizi

Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada innovatsiyalarning turlari va ularni tasniflashning ahamiyati keng muhokama qilingan. Innovatsiyalarni samarali boshqarish va ulardan foydali natijalar olish uchun ularni to'g'ri tasniflash zarurligi ta'kidlanadi. Maqolada innovatsiyalarni o'rganish jarayonida turli tadqiqotlarga asoslanib, aniqlik va to'liqlik tamoyillari hisobga olingan holda asoslangan ma'lumotlarga tayangan holda tasniflashning ahamiyati yoritilgan. Innovatsiyalarni samarali rivojlantirish va joriy etish jarayonida tasniflashning ilmiy va amaliy jihatlari hamda ularning foydaliligi tushuntirilgan. Maqola innovatsiyalarning turli jihatlarini o'rganishga qiziqqan tadqiqotchilar va amaliyotchilar uchun foydali manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: innovatsiya, innovatsiyalarning tasniflanishi, konsepsiya, ijtimoiy-iqtisodiy jarayon, bezovta qiluvchi texnologiyalar, iqtisodiy o'sish, mezon.

КЛАССИФИКАЦИЯ ИННОВАЦИЙ

Актамов Шерзод Равшанбекович

DSc, Университет цифровой экономики и агротехнологий, декан факультета Бизнеса

Озодова Ферузабану дочь Джуманазара

студентка Университета цифровой экономики и агротехнологий

Рахимова Лобар дочь Камолиддина

студентка Университета цифровой экономики и агротехнологий.

Аннотация: В данной научной статье широко обсуждаются виды инноваций и важность их классификации. Подчеркивается, что для эффективного управления инновациями и получения от них полезных результатов необходимо правильно их классифицировать. В статье подчеркивается важность классификации на основе данных, основанных на принципах точности и полноты, основанных на различных исследованиях, в процессе изучения инноваций. Объяснены научные и практические аспекты классификаций и их полезность в процессе эффективной разработки и внедрения инноваций. Статья может послужить полезным ресурсом для исследователей и практиков, заинтересованных в изучении различных аспектов инноваций.

Ключевые слова: инновация, классификация инноваций, понятие, социально-экономический процесс, прорывные технологии, экономический рост, критерий.

CLASSIFICATION OF INNOVATIONS

Aktamov Sherzod Ravshanbekovich

DSc, University of Digital Economics and Agrotechnologies, Dean of the Faculty of Business

Ozodova Feruzabanu daughter of Jumanazar

student of the University of Digital Economics and Agrotechnologies

Rakhimova Lobar daughter of Kamoliddin

student of the University of Digital Economics and Agrotechnologies

Abstract: This scientific article extensively discusses the types of innovations and the importance of their classification. It emphasizes the need for their correct classification in order to effectively manage innovations and obtain useful results from them. The article highlights the importance of classification based on various studies, taking into account the principles of accuracy and completeness, in the process of studying innovations. The scientific and practical aspects of classification and their usefulness in the process of effective development and implementation of innovations are explained. The article can serve as a useful resource for researchers and practitioners interested in studying various aspects of innovations.

Key words: innovation, classification of innovation, concept, socio-economic process, disruptive technologies, economic growth, criterion.

Kirish

Innovatsiya nazariyasining rivojlanishiga asos solgan olim avstriyalik iqtisodchi I.A.Shumpeterdir. Mutaxassislar fikriga ko'ra, ushbu olim birinchilardan bo'lib innovatsiya tushunchasini ilmiy asoslab bergan. I.A.Shumpeter ilgari surgan g'oyaga ko'ra, joriy etilgan har qanday yangi texnik qaror, texnologiya, ishlab chiqarishni tashkil etish, yangi bozorlarning tarkib topishi, xomashyolar manbai innovatsiya bo'lib hisoblanadi.

Innovatsiya, avvalo, ijtimoiy-iqtisodiy tushuncha. Uning mezoni iqtisodiy va ijtimoiy muhitni ya'ni iste'molchilar xulq-atvorini, ishlab chiqaruvchilarni, alohida fuqarolarni o'zgarish jarayonidir. Mana shunday interpretatsiya ko'rinishida innovatsiya texnik, loyiha, ishlab chiqarish, boshqarish hamda tijorat faoliyatini o'z ichiga oladi. Dastlabki tijorat jarayonida yangi yoki modernizatsiyalashgan jarayonni o'zida aks ettirib, texnik va axborotlar vositasi, tizimi, uskuna va jihozlar, xizmatlardan foydalanishni talab qiladi.

Innovatsiya moddiylashgan natijani o'zida aks ettirib, yangi texnologik jarayonga, texnik vositaga, uskuna va jihozga, yangi mahsulotga, xizmat turiga, ishlab chiqarishni tashkil etish shakliga, mehnatga, boshqarishga, axborotlar tizimiga sarflangan kapital mablag'lar sababli korxonaning ishlab chiqarish tijorat faoliyatining integral natijasini, ya'ni korxonaning iqtisodiy o'sishini ta'minlab beradi.

Tasniflash shunchalik qiziqki, ular, qoida tariqasida, ilmiy va texnik ahamiyat darajasiga qarab ajratiladi. Shunday qilib, olimlar modernizatsiya qilinadigan innovatsion loyihani ta'kidlaydilar, uni ishlab chiqishda asosiy dizayn yoki texnologiyada tub o'zgarishlar sezilmaydi. Innovatsion (yoki takomillashtirish) mavjud texnologiyalar hamda dizaynlarga sezilarli o'zgarishlar kiritishga imkon beradi. Shu bilan birga, yangi funktsiyalarni bajarishga qodir bo'lgan mos ravishda yetakchi texnik ishlanmalarni va yangi yaratilgan material, konstruktsiya va texnologiyalarni joriy qilishni nazarda tutadigan yetakchi va kashshof innovatsion loyihani amalga oshirish katta foyda keltirishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Innovation so'zi inglizcha hisoblanib, yangilikning kiritilishi degan ma'noni anglatadi. Iqtisodiy adabiyotlarda I.A.Shumpeter tomonidan berilgan konsepsiyasiga asoslanadi [1].

Innovatsiya moddiylashgan natijani o'zida aks ettirib, yangi texnologik jarayonga, texnik vositaga, uskuna va jihozga, yangi mahsulotga, xizmat turiga, ishlab chiqarishni tashkil etish

shakliga, mehnatga, boshqarishga, axborotlar tizimiga sarflangan kapital mablag'lar sababli korxonaning ishlab chiqarish tijorat faoliyatining integral natijasini, ya'ni korxonaning iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi [2].

Korxonaning innovatsion maqsadi bilan innovatsiya o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uchun ularni turkumlarga ajratish maqsadga muvofiq. Innovatsiyani turli olimlar turlicha ajratishadi, ammo umumiy qaraganda innovatsiya mahsulot, texnik-texnologik, tashkiliy-boshqaruv va ijtimoiy-ekologik turlarga ajratiladi [3].

Sanoat har qanday mamlakatda barqaror iqtisodiy vaziyat uchun muhim tarkibiy qism sifatida qaralishi mumkin. Ammo, barcha modifikatsiyalar yoki mahsulotlarni ushbu toifaga kiritish mumkin emas, shuning uchun innovatsiyalar turlariga to'xtash hamda ularning tasnifini berish maqsadga muvofiqdir [4].

Innovatsiyalar tasnifi - bu ma'lum mezonlarga muvofiq innovatsiyalarni ma'lum guruhlariga bo'lishini bildiradi. Innovatsion tasniflash sxemasini qurish tasniflash xususiyatlarini aniqlash bilan boshlanadi. Tasniflash belgisi ushbu yangilik guruhining o'ziga xos xususiyati, uning asosiy belgisidir.

Innovatsiyalar tasnifi turli xil tasniflash xususiyatlaridan foydalangan holda turli sxemalar bo'yicha amalga oshirilishi mumkin. Iqtisodiy adabiyotda innovatsiyalarni tasniflash, shuningdek, uning mezonlarini yoritishga turli yondashuvlar keltirilgan [5].

K. Kristensen konsepsiyasiga ko'ra innovatsion strategiyalar va innovatsion biznesning rivojlanishi "buzuvchi" hamda qo'llab-quvvatlanadigan texnologik innovatsiyalar va ularni qo'llash - innovatsion mahsulotlar va xizmatlarning davriy o'zgarishini taqazo etadi.

Bezovta qiluvchi texnologiyalar - bu o'rnatilgan va rivojlangan texnologiyalarning o'rmini bosadigan texnologiyalar. Ular o'zlari bilan yangi mahsulotlarni va eskisini almashtiradigan yangi xizmatlarni olib kelishadi. Bezovta qiluvchi innovatsiyalar, strategiyalar sekin-asta qo'llab-quvvatlanadigan innovatsiyalar bilan almashtiriladi. Ular bilan birgalikda butun innovatsion biznes o'zgarimoqda [6].

Tahlil va natijalar

Innovation so'zi inglizcha bo'lib, yangilikning kiritilishi degan ma'noni anglatadi. Iqtisodiy adabiyotlarda I.A.Shumpeter tomonidan berilgan konsepsiyasiga asoslanishini aytdik. Konsepsiyalar:

- innovatsiya uning tadbirkorlik faoliyatida ilk bor qo'llanilish;
- diffiiziya innovatsiyaning keng tarqalishi.

Xalqaro amaliyotda innovatsiya:

- birinchidan ilmiy-texnik natijasi;
- ikkinchidan yangi usullar, tashkiliy-boshqaruv shakllari, texnologiya, texnikani yaratish va uni joriy etish;
- uchinchidan, ilmiy-tadqiqot va konstruktorlik ishlarini tashkil etish tushuniladi.

Korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarish maqsadi va vazifalardan kelib chiqqan holda ushbu konsepsiyani quyidagi integratsion ko'rinishda izohlash mumkin:

- g'oyalarning integratsiyalashuvi + muammo yechimi + kashfiyot;
- kashfiyot + joriy etish -----► innovatsiya;
- innovatsiya + diffuziya-----► iqtisodiy foyda.

Shunday qilib, innovatsiya yangi g'oyalarning integratsiyasi tufayli modemizatsiya, yangi jarayonlarni, mahsulot, xizmat turini yaratish imkonini beradigan korxonaning texnologik rivojlanishini ta'minlaydi. Amaldagi yoki rejalashtirilgan faollikni optimallashtirish, doimiy yangilanish orqali korxonada tijorat faoliyatida yangi g'oya va ilmiy-texnika tadbirlarini joriy etishni maqsad qilib qo'yadi.

Innovatsiya turkumlari	Samara turlari		
	Xarajatlarni qilish	iqtisod	Bozor tijorati qiymatiga qo'shilgan xissa
Mahsulot innovatsiyasi	-		Moddiy va moddiy bo'lmagan aktivlarning ko'payishi
Texnik-texnologik innovatsiya	Mahsulotni chiqish va xarajatlarni tejash	ishlab sotishda	Moddiy va moddiy bo'lmagan aktivlarning ko'payishi
Tashkiliy-boshqaruv innovatsiyasi	Investitsiyadan foydalanishda va moliyaviy faoliyat sohalarida xarajatlarni iqtisod qilish		Gudvilla o'sishi
Ijtimoiy ekologik innovatsiya	Jaroxat va kasbiy kasalliklar bilan bog'liq xarajatlarni iqtisod qilish; ekologik jarima, ijtimoiy to'lovlarni iqtisod qilish		Gudvilla pasayishi

Manbaa: "Innovatsion loyihalash asoslari" o'quv qo'llanmasi.

Tashkiliy boshqaruv va ijtimoiy-ekologik innovatsiyaning qo'shimcha tavsifi Gudvilla hisoblanadi [7]. Korxonaning ushbu aktivi (sezib bo'lmaydigan, nomoddiy aktiv) moddiy o'lchovga ega emas: patentsiz injener-texnologik qarorlar, tijorat jarayonini tashkil etish shakli va boshqarish usullari, bitimlarni (shartnoma, kelishuv) amalga oshirishdagi qulay sharoitlar, ishonchli sherik sifatida kompaniyaning obro'si va boshqalar. Gudvilla tijorat sotuvida baholanadi. Innovatsiya ulushini aniqlashda bozor tijorati qiymatiga qo'shilgan xissa muhim bo'lib, gudvilla o'sishini boshqa omillarga mos ravishda uni baholash zarur bo'ladi.

Innovatsion texnologik jarayonga qanday kiritilayotganiga qarab innovatsiyalar quyidagi turlarga ajratiladi:

- oziq-ovqat;
- jarayon.

Birinchi vaziyatda, yangi materiallar, yarim tayyor mahsulotlar hamda butlovchi qismlar qo'llaniladi, buning natijasida tubdan yangi mahsulotlar olinadi. Texnologik innovatsiyalar korxonada faoliyatni tashkil qilishda ham, yangi yuqori unumli texnologiyalarni joriy etishda yangi yondashuvlarni ta'minlaydi.

Innovatsiyalar tasnifi bozorning yangiligiga asoslanishi mumkin. Xususan, dunyoda, mamlakatda va muayyan korxonada birinchi marta paydo bo'lgan ilmiy ishlanmalar ajralib turadi. Shubhasiz, birinchi qarash eng katta va asosiy ahamiyatga ega. Bundan tashqari, kutilayotgan qamrovga qarab, ular mahalliy, tizimli, strategiklarga bo'lishi mumkin.

Innovatsiyalar tasnifi korxonada tizimidagi yangi taraqqiyotning oʻrniga asoslanishi mumkin. Bunday ilmiy ishlanmaning oʻzi korxonaning tuzilishi va ishlash printsipligiga oʻzgartirishlar kiritishi ehtimoli bor. Yangiliklar bu yerda taʼkidlangan:

- ishlab chiqarish boshlangʻich bosqichida qoʻllaniladigan xomashyo, materiallar, mashinalar, uskunalar va boshqa muhim joylarni oʻzgartiradigan korxonaning kirish qismida;
- korxonadan chiqishda ular ishlab chiqarish faoliyatining yakuniy natijasiga taʼsir qiladi;
- boshqaruv, ishlab chiqarish va texnologik tarkibiy qismlarni oʻzgartiradigan korxonaning tizimli tuzilishi

Tasniflash shunchalik qiziqki, ular, qoida tariqasida, ilmiy va texnik ahamiyat darajasiga qarab ajratiladi. Shunday qilib, ular modernizatsiya qilinadigan innovatsion loyihani taʼkidlaydilar, uni ishlab chiqishda asosiy dizayn yoki texnologiyada tub oʻzgarishlar uchramaydi. Innovatsion (yoki takomillashtirish) mavjud texnologiyalar va dizaynlarga sezilarli oʻzgarishlar kiritishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, yangi funktsiyalarni bajarishga qodir boʻlgan mos ravishda yetakchi texnik ishlanmalarni va yangi yaratilgan materiallar, konstruktsiyalar va texnologiyalarni joriy qilishni nazarda tutadigan yetakchi va kashshof innovatsion loyihani amalga oshirish katta foyda keltirishi zarur. Innovatsiyalar tasnifi turli xil tasniflash xususiyatlaridan foydalangan holda turli sxemalar boʻyicha amalga oshirilishi mumkin. Iqtisodiy adabiyotda innovatsiyalarni tasniflash, shuningdek, uning mezonlarini yoritishga turli yondashuvlar keltirilgan.

Innovatsiyalar quyidagi mezonlar boʻyicha tasniflanadi:

1. ahamiyati (asosiy, takomillashtiruvchi, soxta innovatsiyalar);
2. yoʻnaltirish (almashtirish, ratsionalizatsiya, kengaytirish);
3. sotish joyi (kelib chiqishi, ishlab chiqarish sohasi, isteʼmol sohasi);
4. oʻzgarish chuqurligi (asl usullarning yangilanishi, miqdor oʻzgarishi, qayta tashkil etilishi, moslashuvchan oʻzgarishlar; yangi versiya, yangi avlod, yangi turlar);
5. ishlab chiquvchi (korxonada kuchlari, tashqi kuchlar tomonidan ishlab chiqilgan);
6. tarqatish koʻlami (yangi sanoatni yaratish, barcha sohalarda qoʻllash);
7. ishlab chiqarish jarayonida (asosiy oziq-ovqat va texnologik, qoʻshimcha oziq-ovqat va texnologik);
8. qondirilayotgan ehtiyojlarning tabiati (yangi ehtiyojlar, mavjud ehtiyojlar);
9. yangilik darajasi (yangi ilmiy kashfiyot asosida, uzoq vaqtdan beri kashf etilgan hodisalarga tatbiq etishning yangi usuli asosida);
10. bozorga chiqish vaqti (innovatsiya etakchilari, innovatsiyalar izdoshlari);
11. yuzaga kelish sababi (reaktiv, strategik);
12. qamrov (texnik, texnologik, tashkiliy va boshqaruv, axborot, ijtimoiy va boshqalar).[8]

Bir qator rus olimlari innovatsiyalarni koʻp mezonli tasniflashga asoslangan yondashuvlarni taklif qilmoqdalar. Bularga P.N. Zavlina va A.V. Vasilev, V.V. Gorshkova va E.A. Kretovoy, E.A. Utkina, G.I. Morozova va N.I. Morozovoy, S.D. Ilyenkova. P.N. Zavlin va A.V. Vasilev yettita tasniflash mezonlari asosida innovatsiyalar tasnifini taklif qiladi: qamrov, ilmiy-texnik taraqqiyot bosqichlari, intensivlik darajasi, innovatsiyalarni amalga oshirish darajasi, innovatsiyalar koʻlami, samaradorligi, innovatsiyalarning samaradorligi. (3-jadval)

3-jadval

Tasniflash xususiyati	Innovatsiyalar tasnifi guruhlari
1. Qo'llanish sohasi	Boshqaruv, tashkiliy, ijtimoiy, ishlab chiqarish va boshqalar.
2. Innovatsiya natijasi bo'lgan ilmiy-texnik taraqqiyot bosqichlari	Ilmiy, texnik, texnologik, dizayn, ishlab chiqarish, axborot
3. Zichlik darajasi	“Boom”, bir xil, zaif, massa
4. Yangilikning sur'ati	Tez, sekin, pasayadigan, ko'tariladigan, bir xil, spazmodik
5. Innovatsiyalar ko'lami	Transkontinental, transmilliy, mintaqaviy, katta, o'rta, kichik
6. Samaradorlik	Yuqori, past, o'rta
7. Innovatsiyalar samaradorligi	Iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik, integral

Jadval muallifning o'zi tomonidan shakllantirildi.

Xulosa va takliflar

Maqolada innovatsiyalar mavzusi Shumpeter nazariyasi asosida o'rganilgan. Shumpeter, innovatsiyalarni iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni rivojlanishiga olib kelgan. Ushbu maqolada innovatsiyalar va ularning tasnifi, ularning jihatlari belgilash, va ularni turli mezonlar bo'yicha tasniflash katta ahamiyatga ega. Innovatsiyalar tushunchasi, ularning iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar uchun ahamiyati, shuningdek, ularning xususiyatlari va shakllanish bosqichlari tafakkurli va ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Innovatsiyalar turlari, ulardan olinadigan foyda va xavfiyatlari, jihatlari va tasniflash usullari to'g'risidagi ma'lumotlar to'liq va tafsilotli ta'rifi keltirilgan.

Maqolada mavzuga oid qo'llanmalar va adabiyotlar tahlili ham amalga oshirilgan. Bu, muallifning yozuvni yuqori ilmiy darajada o'rganib, qo'llashda ilmiy-nazariy ta'minoti kuchayib borilishini ko'rsatadi. Shumpeter, Kristensen, G.Q. Taraxtiyeva va boshqa ilmiy shaxslar tomonidan keltirilgan qo'llanmalar bu maqolani qo'llashda yuqori darajada qo'llanilganligini ko'rsatadi.

Tasniflash, ya'ni innovatsiyalarni guruhlariga bo'lish mavzusiga katta e'tibor qaratilgan. Innovatsiyalarni tasniflashning asosiy maqsadi – ularni turli mezonlar bo'yicha tuzilish va boshqarishni o'rganishdir. Bu tasniflash tahlil va tadqiqotlarda yuqori saviyada yoritilgan va izohlangan.

Innovatsiyalarni turli mezonlarga bo'lishning zarurati ma'lum. Bu tasniflash, innovatsiyalarni boshqarish va o'zlashtirishda yordam bera olish uchun kerakli bo'lgan ahamiyatli bir qadamdir. Maqola muallifi, rus olimlari P.N. Zavlin va A.V. Vasilev, V.V. Gorshkov va E.A. Kretova, E.A. Utkina, G.I. Morozova va N.I. Morozova, S.D. Ilyenkova tomonidan taklif qilingan tasniflashning ilmiy-asosiy va amaliy-dirijalarini tushunib bera olmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Taraxtiyeva G.Q. Innovatsion loyihalash asoslari. O'quv qo'llanma. -T.: "Universitet", 2021,194 bet. UO'K: 33:005(075.8) KBK: 65.290-80 T 23
2. Taraxtiyeva G.Q. Innovatsion loyihalash asoslari. O'quv qo'llanma. -T.: "Universitet", 2021,194 bet. UO'K: 33:005(075.8) KBK: 65.290-80 T 23
3. Taraxtiyeva G.Q. Innovatsion loyihalash asoslari. O'quv qo'llanma. -T.: "Universitet", 2021,194 bet. UO'K: 33:005(075.8) KBK: 65.290-80 T 23
4. <https://windsc.ru/uz/features/klassifikacii-novovvedenii-neobhodimost-klassifikacii/>
5. <https://windsc.ru/uz/features/klassifikacii-novovvedenii-neobhodimost-klassifikacii/>
6. <https://windsc.ru/uz/features/klassifikacii-novovvedenii-neobhodimost-klassifikacii/>
7. Schugurensky, Daniel (2000-06-02). "Citizenship learning and democratic engagement: Political capital revisited" in 41st Annual Adult Education Research Conference. Conference Proceedings: 417- 422.
8. <https://windsc.ru/uz/features/klassifikacii-novovvedenii-neobhodimost-klassifikacii/>